

Jokeš, Petr

Filozofie v českých zemích a v Polsku v předhusitském období

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. B, Řada filozofická. 2004,
vol. 53, iss. B51, pp. [19]-38

ISBN 80-210-3454-8

ISSN 0231-7664

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/106786>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PETR JOKEŠ

FILOZOFIE V ČESKÝCH ZEMÍCH A V POLSKU V PŘEDHUSITSKÉM OBDOBÍ

1. Úvodem

Snažíme-li se popsat a eventuálně i srovnat nejstarší období dějin české a polské filozofie, brzy se přesvědčíme, že tento úkol není bez úskalí. Ta vyplývají jednak z charakteru zkoumaného období, jednak z množství zachovaných pramenů a aktuálního stavu bádání. O pramenné základně a výsledcích dosavadního výzkumu bude pojednáno na příslušném místě; v tomto úvodním zamyšlení bych rád uvedl několik slov týkajících se charakteru předhusitského období ve středoevropském prostoru a místa, jaké v jeho dějinách zaujímá filozofie.

Široce chápané předhusitské období, tedy období od nejstarších dob do vypuknutí husitské revoluce, je obdobím jakéhosi – řečeno dnešní publicistickou terminologií – vstupování našich zemí do Evropy. Od nejstarších kontaktů v době Velké Moravy či v nejstarším období českého státu až po vládu Václava IV. pozorujeme, jak se naše země stále více včleňují do okruhu západoevropské civilizace, a to ve všech ohledech, tedy nejen hospodářsky a politicky, ale i v oblasti kultury, vědy a školství. Tento proces se značně urychluje ve 13. století, kdy díky státnickému dílu posledních Přemyslovců získává české království zcela novou dynamiku rozvoje především v oblasti hospodářství, což následně vytváří i nové možnosti pro rozvoj duchovního života (pro pěstování filozofie má značný význam mj. zakládání měst a s tím spojená expanze žebravých řádů, zejména dominikánů). Podobný vývoj lze vysledovat i v Polsku, kde sice začátek husitských válek není oním klíčovým periodizačním mezníkem jako u nás, jinak zde však vývoj postupoval obdobně. Na konci 14. stol. tedy vidíme tehdejší země české koruny i Polsko jako státy v zásadě srovnatelné se zbytkem Evropy – po stránce politické, právní, církevní, hospodářské atd.

I v tomto okamžiku však byly oba tyto státy ve vztahu k západní Evropě v roli sice relativně integrované, nicméně přece jen periférie. Jak se tento fakt odráží v oblasti filozofie? Náskok západní Evropy je zde mimořádný: stačí si uvědomit, že Boëthius, považovaný kdysi za prvního filozofa středověku, žil v době, kdy o Čechách ani o Polsku ještě nikdo neslyšel a jejich budoucí obyvatelé dosud žili v pravlasti někde mezi Vislou a Dněprem. Karlova univerzita sice byla založena

v roce 1348 jako „první na sever od Alp a na východ od Paříže“ (krakovská vznikla roku 1364 jako druhá), ovšem i tak k tomu došlo jedno až dvě století po vzniku významných univerzit západoevropských, v období, pro které již badatelé opatřují scholastiku přívlastkem „pozdní“, kdy základní formy středověké filozofie již byly určeny,¹ dávno po vystoupeních osobností pro středověké myšlení tak klíčových jako Eriugena, Abélard, Tomáš Akvinský nebo i Duns Scotus. Ze všeobecně známých velikanů středověké filozofie se vzniku vysokého učení v Praze „dožil“ pouze Vilém Ockham, jenž umírá pravděpodobně rok po Karlově fundaci, a to v nedalekém Mnichově.²

Vzhledem k těmto skutečnostem je třeba postavení české a polské filozofie v rámci latinského Západu hodnotit spíše střízlivě, navíc i se zřetelem k tomu, že zejména u nás jde v prvním období po založení Karlovy univerzity spíše o filozofii provozovanou v Čechách než o filozofii provozovanou Čechy. V Praze se totiž první početněji zastoupená generace domácích učenců objevuje teprve v devadesátých letech 14. století (to je ovšem jev zcela organicky plynoucí z internacionálního charakteru středověké vědy).

Jinou potíží spojenou s popisem nejstarších dějin české a polské filozofie je tehdejší charakter této vědy. Jak známo, ve středověku byl pojem filozofie velmi široký, zahrnující i ostatní vědy, které byly často teprve v zárodku. Neméně charakteristickým rysem středověké filozofie je její velmi těsné sepětí s teologií. Všechny zmíněné okolnosti určitým způsobem ztěžují uchopení našeho tématu. Jak hodnotit činnost filozofů, kteří nepocházeli z českých zemí a v Praze pobýli jen po určitý (i když někdy poměrně dlouhý) čas? Jak hodnotit osobnosti, jež nebyly filozofy v plném smyslu tohoto slova (a už vůbec ne v jeho dnešním smyslu), vzhledem ke středověké souvislosti filozofie, teologie, katolické víry i praktického života však jejich činnost nepostrádá filozofické aspekty?

Téma této práce jsem pro potřebu následujícího textu vymezil následovně. Českou a polskou filozofii chápu spíše jako filozofii pěstovanou na území uvedených zemí, národnost i původ jejích představitelů považuji za druhořadé, i když k nim – například vzhledem k významu polské vědecké a studentské komunity v Praze druhé poloviny 14. století – rovněž přihlédím. Snažím se věnovat v první řadě filozofii v užším významu slova, tedy bez přesahů do jiných věd, vzhledem k již zmíněné povaze středověké filozofie však tyto přesahy – zejména do teologie – v přiměřené míře rovněž беру v potaz. Konečně časové vymezení do husitských válek souvisí se snahou představit právě období počáteční, kdy česká a polská filozofie teprve vzniká. To samozřejmě přináší jistá specifika a může vést k již naznačené představě, že jde o období obsahově chudé či jinak nezajímavé. Na druhé straně však právě tato úvodní etapa je oním jedinečným momentem, kdy se v našich zemích začíná formovat domácí tradice filozofického myšlení a jsou kladeny základy pro pozdější vývoj. V tomto smyslu jde o časový úsek nepominutelného významu, jenž si mimochodem zaslouží mnohem

¹ Srov. např. Mieczysław Markowski: *Burydanizm w Polsce w okresie przedkopernikańskim*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1971, s. 13.

² Władysław Tatarkiewicz: *Historia filozofii I*, Warszawa 1993, s. 296.

větší badatelskou pozornost, než jaká mu zejména z české strany byla a je věnována.

2. Česká předhusitská filozofie

2.1 Stav výzkumu

Ačkoliv pražská univerzita vznikla dříve než krakovská a dějiny filozofie raného a vrcholného středověku jsou u nás o něco bohatší než v Polsku, výsledky české filozofické mediévistiky tomu bohužel odpovídají jen zčásti a řada témat dosud čeká na své zpracování. Nepochybně největší pozornost byla dosud věnována době Husově. Ze starší literatury zde stále mají svůj význam práce Sedlákovy,³ dále práce Jána Kvačaly *Wiklef a Hus ako filozofi*,⁴ husovská monografie Václava Novotného a Vlastimila Kybala,⁵ studie Bartošovy⁶ i Steinova práce *Wiklif a tak zv. výstřední český realismus*.⁷ Starší česká bádání významně doplňuje rovněž německá práce Johanna Losertha *Hus und Wiclif*.⁸ Zájem o Husa a husitství pokračoval i po druhé světové válce⁹ a po roce 1948, práce z posledně jmenovaného období jsou však zpravidla více či méně poznamenány tendencí, charakteristickou pro dobu jejich vzniku. Z významnějších prací se to týká například velmi obsáhlé monografie Roberta Kalivody *Husitská ideologie*¹⁰ či práce Milana Machovce *Husovo učení a význam v dějinách českého národa*.¹¹ S odezníváním padesátých let se nicméně přihlížení k aktuálním ideologicko-politickým potřebám pozvolna vytrácí. Zároveň se objevují nové osobnosti české filozofické mediévistiky a s nimi i snahy o nový pohled na problematiku. Jedná se především o Františka Šmahela; tento náš přední odborník na husitství se zejména v šedesátých a sedmdesátých letech zabýval filozofickými aspekty husitismu a publikoval na toto téma některé významné studie.¹²

³ Ze Sedlákových děl věnovaných Husově období uvedme např. J. Sedlák: *Filozofické spory pražské v době Husově*, in *Studie a texty* II, 1915, s. 197–262; též: *Eucharistické traktáty Stanislava ze Znojma*, *Hlidka* 22, 1906, s. 6–12, 186–192, 287–291, 357–360, 432–439; též: *M. Jan Hus*, Praha 1915; též: *Mikuláš z Drážd'an*, Brno 1914.

⁴ J. Kvačala: *Wiklef a Hus ako filozofi*, *Věstník Královské české společnosti nauk*, tř. filosofická, historická, jazykovědná, 1924, č. I, s. 1–91.

⁵ V. Kybal – V. Novotný: *M. Jan Hus*, Praha 1923–1931.

⁶ Např. F. M. Bartoš: *Husitství a cizina*, Praha 1931, kde jsou shrnuty i dřívější práce.

⁷ Vydána však byla až po 2. světové válce; E. Stein: *Wiklif a tak zv. výstřední český realismus*, *Český časopis historický* 42, 1946, s. 55–74.

⁸ J. Loserth: *Huss und Wiclif*, Prag – Leipzig 1884; kniha vyšla ještě ve druhém, pozmeněném vydání: též: *Huss und Wiclif*, München 1925.

⁹ Např. F. M. Bartoš: *Čechy v době Husově*, 1947; též: Husův učitel Dr. Jan Štěkna a kaple Betlemská, *Věstník ČAV* 1949, s. 5–13.

¹⁰ R. Kalivoda: *Husitská ideologie*, Praha 1961. Práce nedávno vyšla v přepracovaném a aktualizovaném vydání. Srov. R. Kalivoda: *Husitské myšlení*, Praha 1997.

¹¹ M. Machovec: *Husovo učení a význam v dějinách českého národa*, Praha 1953.

¹² Např. F. Šmahel: *Jeronym Pražský*, Praha 1966; též: *Leben und Werk des Magisters Hieronymus von Prag*, *Historica* XIII, Praha 1966, s. 91–93; též: „Universalialia realia sunt heresis seminaria“. *Filozofie pražského extrémního realismu ve světle doktrínálně institucionální kritiky*, *ČsČH* 16, 1968, s. 797–816; též: *Circa universalialia sunt dubitationes non pauca I-III*, *Filozofický časopis* 18, 1970, s. 987–997, z novějších prací též: *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit 1348–1500*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1980; též: *Univerzitní kvetie a polemiky mistra Jeronýma Pražského*, *AUC-HUCP* 22, 2, 1982, s. 7–41;

Šmahel však přece jen k filosofickým otázkám Husovy doby přistupuje více jako historik než jako filozof. „Filozofičtější“ přístup představuje jiný významný badatel, jehož vědecká dráha začíná v šedesátých letech, Stanislav Sousedík, autor prací o Husovi a zejména o Husově učiteli Stanislavu ze Znojma.¹³ K dalším badatelům, kteří se více či méně intenzivně zabývali filozofickými aspekty činnosti Husovy či jeho souputníků, patří Milan Machovec,¹⁴ Amedeo Molnár,¹⁵ Jan Blahoslav Čapek¹⁶ a Vilém Herold, jenž ovšem začíná působit až na samém přelomu 60. a 70. let.¹⁷ Od šedesátých let publikuje rovněž Josef Tříška, jenž se ovšem ve svých četných a záslužných pracech věnovaných pražské předhusitské univerzitě věnuje spíše široce pojaté literární problematice a stránku sensu stricte filozofickou víceméně pomíjí.¹⁸ Píšeme-li o husovské literatuře 60. let, nemůžeme pominout ani produkci zahraniční, konkrétně dílo významného belgického badatele Paula de Vooghta.¹⁹

V sedmdesátých a osmdesátých letech badatelská aktivita v oboru české historické medievistiky – i pokud jde o bádání husovská – poněkud utichá (též ve spojitosti s politickou situací, jež mj. vedla k perzekuci F. Šmahela).²⁰ Od počátku devadesátých let sice dochází k oživení, ale spíše jen mírnému; zájemce o českou středověkou filozofii by například ve *Filozofickém časopise* – jakožto svého druhu reprezentativním periodiku české filozofie – za celá devadesátá léta marně hledal jedinou významnější studii na toto téma. Důležité shrnutí dosavadního bádání, a to nejen o husovské tematice, přináší první díl *Dějiny univerzity Karlovy*,²¹ záslužná je rovněž ediční činnost posledních let, jež vedla mj. k vydání traktátu *De gratia et peccato* Stanislava ze Znojma.²²

Přesto pokud dosavadní bádání shrneme, můžeme konstatovat, že naše litera-

---

týž: Pražský spor o „universalialia realia“: nové prameny – nové otázky, SceH 1983; týž: *Husitská revoluce I-IV*, 2. rozš. vydání, Praha 1995–1996.

- 13 S. Sousedík: Pojem „Distinctio formalis“ u českých realistů v době Husově, *Filosofický časopis* 18, 1970, s. 1024–1029; týž: *Stanislav ze Znojma* (neuveřejněná disertace); týž: Stanislav von Znaim († 1414). Eine Lebenskizze, *Medievalia Philosophica Polonorum* 1973; nověji se Sousedík zabývá Stanislavem ze Znojma i v publikaci *Učení o eucharistii v díle M. Jana Husa*, Praha 1998.
- 14 M. Machovec: Dekret Kutnohorský a spor nominalismu s realismem, in *Dekret kutnohorský a jeho místo v dějinách*, Praha 1959, s. 71–74.
- 15 Např. A. Molnár: *Husova výzbroj do Kostnice*, Praha 1965; týž: *Hieronymus von Prag*, Konstanz 1987.
- 16 J. B. Čapek: Hus ve vztahu k realismu a nominalismu, *Filosofický časopis* 15, 1967, s. 153–158.
- 17 Např. V. Herold: *Mistra Stanislava ze Znojma „De vero et falso“*, Praha 1971; týž: *Pražská univerzita a Wyclif. Wyclifovo učení o ideách a geneze husitského revolučního myšlení*, Praha 1985.
- 18 Z bohaté Tříškovy bibliografie uveďme alespoň J. Tříška: *Literární činnost předhusitské univerzity*, Praha 1967; týž: *Životopisný slovník předhusitské pražské univerzity 1348–1409*, Praha 1981.
- 19 Např. P. de Vooght: *L' hérésie de Jean Huss*, Louvain 1960; týž: *Hussiana*, Louvain 1960; týž: *Jacobellus de Stříbro*, Louvain 1972.
- 20 V této době se jako spoluautor dvou medievistických studií objevuje odborník na Aristotela M. Mráz. Bibliografické údaje viz pozn. 28.
- 21 F. Kavka – J. Petrůň (eds.): *Dějiny univerzity Karlovy I*, Praha 1995.
- 22 Stanislav ze Znojma: *De gratia et peccato*, ed. Z. Silagiová, Praha 1997.

tura k široce chápané husovské tematice je vcelku bohatá – ovšem i poněkud jednostranná. Zabývá se totiž hlavně pražským extrémním realismem českých mistrů a vlivem Johna Viklefa na pražské prostředí, tedy v podstatě osobnostmi Jana Husa, Jeronýma Pražského, Stanislava ze Znojma ad., mnohem méně však již jejich odpůrci, zejména nominalistické orientace. Navíc i ve výzkumu českých viklefistů existují mezery: řada autorů se totiž více zabývá politickými a sociálními přesahy vývoje na tehdejší pražské univerzitě než jeho filozofickými východisky. Možná poněkud překvapivé, nicméně pravdivé je proto konstatování S. Sousedíka z roku 1970: „*Na otázku, v čem však onen ‚realismus‘ českých mistrů vlastně spočíval, (...), na takovou otázku dát přesnější odpověď dosud neumíme. (...) Nevíme předně dosud mnoho o filozofických názorech samotného Viklefa, jehož stěžejní dílo, traktát De universalibus, nebyl dosud vydán a jehož nauka nebyla v souvislosti s tím dosud adekvátním způsobem prozkoumána. A ani s prameny české proveniencie (...) nejsme na tom o mnoho lépe.*“²³ Přes úctyhodnou práci řady vědeckých generací tak o fenoménu Husa a jeho doby dosud víme méně, než by se na první pohled mohlo zdát.

Ať již však jsou naše znalosti o husovské problematice jakkoli neúplné, ještě mnohem méně toho víme o období předcházejícím. Již jsem se zmínil o tom, že naše dosavadní literatura do značné míry pomíjela pražský nominalismus doby Husovy. To platí i pro dobu předhusovskou, kdy navíc právě nominalismus byl (až do 80. či dokonce 90. let 14. století) na pražské univerzitě dominujícím filozofickým směrem. Lze tedy souhlasit s F. Šmahelem, jenž v roce 1968 na úvod jedné ze svých studií konstatoval: „*Zatímco obrovská literatura o scholastice až do nedávna přehlížela Viklefovou filosofii a její odnože, opomíjela česká historiografie celou scholastiku s výjimkou viklefsko-husitské ideologie a pražského sporu o universalie.*“²⁴

Literatura o pražské filozofii do vystoupení Husova je tak spíše fragmentární, podobně jako literatura o pěstování filozofických disciplín u nás v době před založením Karlovy univerzity. Existuje poměrně bohatá literatura věnovaná tzv. Husovým předchůdcům, tedy Konrádu Waldhauserovi, Janu Miliči z Kroměříže a Matěji z Janova,²⁵ je však otázka, do jaké míry lze tyto muže (s výjimkou posledně jmenovaného) považovat za filozofy: s filozofickou problematikou byli jistě obeznámeni, systematicky se však filozofií v úzkém smyslu tohoto slova patrně nezabývali. Ze starší literatury se předhusovským obdobím zabývá Evžen

²³ S. Sousedík: Pojem „*Distinctio formalis*“..., s. 1024–1025.

²⁴ F. Šmahel: *Universalialia realia*..., s. 797.

²⁵ Např. M. Machovec – J. Nechutová: O myšlenkách Matěje z Janova, in *Sborník k šestisetletému jubileu smrti Matěje z Janova*, 1993; E. Valasek: *Das Kirchenverständnis des Prager Magisters Matthias von Janow (1350/55–1393)*, Roma 1972; dále R. R. Betts: The Influence of Realist Philosophy on Jan Hus and His Predecessors in Bohemia, *The Slavonic and East-European Review* 39, 1951, s. 402–419; M. Kaňák: *Milič z Kroměříže*, Praha 1975; ze starší literatury V. Kybal: *M. Matěj z Janova: jeho život, spisy a učení*, Praha 1905 (Brno 2000); F. Loskot: *M. Matěj z Janova*, b.m., 1912; týž: *Konrád Waldhauser, řeholní kanovník sv. Augustina, předchůdce M. Jana Husa*, b.m., 1909; O. Odložilík: *Jan Milič z Kroměříže*, Praha 1924.

Stein,²⁶ z novější lze využít již zmíněné práce Josefa Tříšky,²⁷ stati Viléma Herolda a Milana Mráze,²⁸ Sousedíkovu knihu o českém scotismu, jež se však české středověké filozofie dotýká jen okrajově,²⁹ relativně dobré služby poskytuje *Slovník českých filozofů*³⁰ jakož i různé syntézy, jež se touto problematikou více či méně zabývají.³¹

Závěrem tohoto skromného pokusu o zhodnocení dosavadní české filozofické medievistiky může být konstatování, že ačkoli mnohé bylo vykonáno, řada úkolů ještě čeká na řešitele; to ostatně připouštějí i sami filozofové – medievisté, pokud se ve svých pracech zmiňují o perspektivách svého oboru u nás. Jde především o práci ediční, o filozofickou analýzu zachovaných písemností, následně detailní poznání názorů zastávaných významnými filozofy této doby (Stanislav ze Znojma, Jan Hus, Štěpán Pálec, Jindřich Totting z Oyty, Konrád ze Soltau, Matouš z Krakova), monografické zpracování jejich činnosti a ve vzdálenější perspektivě zřejmě také o napsání syntézy dějin české středověké filozofie.

2.2 Přehled vývoje české filozofie v předhusitském období

Určit počáteční bod dějin české filozofie je obtížné. *Slovník českých filozofů* uvádí jako chronologicky nejstarší heslo svatého Konstantina (Cyrila).³² Ten má ve slovníku nepochybně své místo jako první osoba, s jejímž jménem je na našem území spojováno slovo filozofie, českým filozofem jej však lze nazvat jen stěží. Konstantinova práce na christianizaci Velké Moravy je sice úctyhodná, jde však o filozofickou činnost? O jeho filozofických názorech víme málo. Spolu s bratrem Metodějem zanechal na Moravě žáky, o jejich filozofické formaci však opět nevíme nic určitého a navíc po smrti Metodějově byli tito žáci z Velké Moravy vyhnáni. Staroslověnské písemnictví sice přežívalo v okrajových částech říše (mj. v Čechách), avšak jaké měla tato činnost filozofické charakteristiky – měla-li jaké – opět není známo.

O začátcích české filozofické tradice můžeme proto hovořit spíše až v souvislosti s formováním českého středověkého státu. V počátcích jde ovšem o jev spíše hypotetický. Víme, že v Praze a v Olomouci existovaly katedrální školy, školy byly rovněž při klášterech. Na zahraničních školách studovali mj. svatý Vojtěch (v Magdeburku) a první český kronikář Kosmas, vzpomínající ve své *Chronica Bohemorum* na studia v Lutychu. Ze třináctého století se dochovala

²⁶ E. Stein: Mistr Mikuláš Biceps, *Věstník Královské české společnosti nauk*, tř. I., 1928; týž: Mistr Jindřich z Bitterfeldu, *Český časopis historický* 1933, s. 36n.

²⁷ Viz pozn. 18.

²⁸ V. Herold – M. Mráz: Jan Milíč z Kroměříže a husitské revoluční myšlení, *Filosofický časopis* 22, 1974, č. 6, s. 765–785; titíž: K dialektice ideových zdrojů a společenského působení českého filozofického myšlení doby předhusitské, *Filosofický časopis* 24, 1976, č. 3, s. 721–749.

²⁹ S. Sousedík: *Jan Duns Scotus, doctor subtilis a jeho čeští žáci*, Praha 1989.

³⁰ J. Gabriel (ed.): *Slovník českých filozofů*, Brno 1998.

³¹ Zejména J. Kratochvíl: *Přehled vývoje české filozofie od nejstarších dob do doby přítomné*, Brno 1938; F. Kavka – J. Petráň (ed.): *Dějiny univerzity Karlovy I...*, a dále různá syntetická zpracování českých dějin, počínaje Palackého *Dějinami*.

³² J. Gabriel (ed.): *Slovník...*, s. 283–284.

relace Engelberta Admontského, jenž studoval na tehdy proslulé pražské katedrální škole v letech 1271–1274. Díky němu známe i jména některých českých učenců: tak gramatiku a logiku podle tohoto pramene vyučovali na uvedené škole mistři Bohumil a Očko, zvaný Osconus, zatímco přírodními vědami se zabýval mistr Řehoř ze šlechtického rodu Zajíců z Valdeka.³³ Známe také jméno dominikána Koldy z Koldic, autora mystických traktátů. Všichni tito lidé byli nepochybně více či méně obeznámeni se soudobou evropskou filozofií.

K českým vzdělancům oné doby můžeme připočíst rovněž dva krále – Václava II. a Karla IV. První z nich sice neměl systematické vzdělání, zajímal se však o soudobou filozofii, právo i teologii; zachovaly se také jeho básnické skladby (v duchu *minnesangu*), psané německy. Právě Václav byl první, kdo se v roce 1294 pokusil o založení vysokého učení v Praze, jeho snaha se však nesetkala s úspěchem.³⁴ To se podařilo až o půl století později dalšímu vzdělanci na českém trůně, Karlu IV. Založení pražského vysokého učení 7. dubna 1348 je nepochybně přelomovým momentem v historii české vědy, a tedy i filozofie,³⁵ jež je od této chvíle v Praze systematicky vyučována a pěstována.

Výuka na univerzitě byla zahájena prakticky neprodleně; je pozoruhodné, že již následujícího roku zde byly udělovány akademické hodnosti.³⁶ V této době se připomínají čeští učenci na univerzitě působící – Mikuláš z Loun, Jan Moravec, Vojtěch Bludův.³⁷ Ke starší generaci českých filozofů patřil mistr Jenek Václavův z Prahy (na artistické fakultě působil v letech 1367–1377), autor několika spisů, z nichž uvedme alespoň *Commentum super librum Aristotelis De Anima*. V Jenkových komentářích k Aristotelovi jsou patrné averroistické tendence.³⁸ Zdá se nicméně, že v prvních letech po založení nebyla vědecká úroveň artistické fakulty mimořádně vysoká. Situace se mění až kolem roku 1360, kdy na pražskou univerzitu začíná z Oxfordu a Paříže pronikat nominalismus ockhamovského ražení.³⁹ V Praze postupně vzniká početná skupina takto orientovaných mistrů, především německé národnosti. Jejím hlavním představitelem byl Jindřich Totting z Oyty, jeden z předních teologů a filozofů své doby. Svoje názory vyložil mj. ve spise *Questiones super liberos sententiarum*. Dalšími představiteli pražského nominalismu té doby byli mistři Konrád Soltau,⁴⁰ Jan Marienwerder (v literatuře, zejména polské, uváděn i pod polským jménem Jan z Kwidzyna), Jindřich Bitterfeldt a Matouš z Krakova. Se jménem Jindřicha Tottinga souvisí

³³ J. Gabriel (ed.): *Slovník...*, s. 42–43 a 425.

³⁴ V. Herold – M. Mráz: *K dialektice...*, s. 724. Viz též F. Palacký: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* II, Praha 1939, s. 203.

³⁵ F. Palacký: *Dějiny...*, s. 444.

³⁶ *Tamtéž*, s. 444–445.

³⁷ V. Herold – M. Mráz: *K dialektice...*, s. 725n.

³⁸ *Tamtéž*, s. 729, a J. Třiška: *Literární činnost...*, s. 53.

³⁹ Jadwiga Krzyżaniakowa: *Mateusz z Krakowa. Działalność w Pradze w latach 1355–1394*, *Roczniki historyczne* 29, 1963, s. 19.

⁴⁰ Bývá řazen k nominalistům (byl Tottingovým žákem), avšak Herold s Mrázem uvádějí, že ve svých dílech „pravděpodobně zastává protiburidanovské stanovisko. (Nelze vyloučit, že již v tom je možné spatřovat zárodky realistického proudu, který později ovládl pražskou univerzitu...)“. V. Herold – M. Mráz: *K dialektice...*, s. 728.

i první teologicko-filozofický spor na Karlově univerzitě, k němuž došlo v letech 1371–1372. Totingovým odpůrcem byl tehdy realista Vojtěch Raňkův z Ježova, jenž však nezískal uznání univerzitní obce a musel Prahu na nějakou dobu opustit.⁴¹ Dominace nominalistů v Praze pak pokračuje až do přelomu osmdesátých a devadesátých let 14. století. Tehdy došlo mezi českým univerzitním národem a ostatními národy ke sporu o místa v kolejích, který byl nakonec vyřešen ve prospěch *Natio Bohemorum*. Následkem toho z Prahy odcházejí nejvýznamnější nominalisté: Totting (1383/1384, do Vídně), Soltau (kolem r. 1386, do Heidelbergu), Marienwerder (1386, do Marienwerderu, tj. dnešního Kwidzyna v Polsku) ad. O něco později, roku 1394, odchází do Heidelbergu – podobně jako Soltau – i Matouš z Krakova.⁴²

Odchod nominalisticky zaměřených mistrů otevírá prostor pro novou filozofickou orientaci. Jde o extrémní realismus Vikleřův, v podstatě reakci na radikální nominalismus Ockhamův;⁴³ v Praze se informace o oxfordském filozofu a teologovi objevují již za jeho života, nejpozději někdy v letech 1377–1379.⁴⁴ Hlasateli vikleřismu se v Praze stala mladší generace převážně českých mistrů, což je zajímavé i v souvislosti s názorem některých autorů, podle nichž byl sklon k realismu a augustinianismu v národnostně českém intelektuálním prostředí tradiční.⁴⁵

V prvním období české recepce vikleřismu, jež Šmahel vymezuje koncem 70. a polovinou 90. let 14. století, však nebyla tato myšlenková orientace přijímána ani v prostředí českých mistrů. Nešlo přitom nutně o nominalisty, naopak, mezi odpůrci Vikleřa hráli významnou úlohu umírnění realisté.⁴⁶ Tak tomu ostatně bylo i v pozdější fázi pražského vikleřismu, což mimochodem vrhá dosti problematické světlo na fakt, že se často hovoří o „pražském sporu mezi nominalisty a realisty“.⁴⁷ Přesnější je termín „pražský spor o univerzálie“.

Přístup k vikleřismu se uvnitř českého univerzitního národa mění v polovině devadesátých let. Podle Šmahela v tom hrály roli „*mentální nonkonformismus mladých mistrů a bakalářů, latentní česko-německá antinomie, již dal výraz Hus v marginálních Vikleřových filozofických traktátech, a zejména pak rozšíření dříve neznámých Vikleřových spisů a jejich opisů*“.⁴⁸ Jsou však možné i jiné interpre-

41 *Tamtéž*, s. 20.

42 *Tamtéž*, s. 27; srov. rovněž J. Tříška: *Literární činnost...*, s. 117 a 120–121.

43 O tom viz W. Tatariewicz: *Historia filozofii...*, s. 305.

44 Tak F. Šmahel: *Universalialia realia...*, s. 800 s odvoláním na Steina: *Mistr Mikuláš...*, s. 43, pozn. 55.

45 *Tamtéž*, s. 801, s odvoláním na bohatou literaturu, z níž uvedme alespoň R. R. Betts: *The Influence...*, s. 402–419, kde se podle Šmahela autor snaží prokázat realistické tendence v díle Jana Milíče z Kroměříže a Matěje z Janova.

46 F. Šmahel uvádí příklad Mistra Mikuláše Bicepse, jenž na jedné straně Vikleřovo učení komentuje slovy „*sed hoc est heresis, quam adhuc discipuli Wicleff tenent*“, na druhé straně však i o žácích Ockhamových hovoří jako o „d'ábelských kacífích“. Srov. F. Šmahel: *Universalialia realia...*, s. 801

47 Na to upozornil již Sedlák: *Filozofické spory...*, nověji pak Šmahel: *Universalialia realia...*, s. 801.

48 F. Šmahel: *Universalialia realia...*, s. 803.

tace; zdá se, že problém ještě vyžaduje podrobnější studium.⁴⁹ I v období zvýšeného zájmu o Viklefa ovšem můžeme pozorovat ve vztahu k jeho myšlenkám jistou opatrnost. Tak Stanislav ze Znojma, jeden z nejvýznamnějších českých filozofů té doby, se pod vlivem Viklefa zabýval problémem remanence, přesto však zůstal umírněným realistou novoaugustinského zaměření. Problém remanence spočíval v otázce, jakou povahu má hostie po konsekraci; Stanislav připouštěl, že v konsekrované hostii kromě boží substance nadále zůstává (lat. *remanet*) i substance chleba, na rozdíl od Viklefa z toho však nevyvodil závěr, že v hostii není reálně přítomen Kristus, a domníval se, že obě substance mohou být v hostii přítomny zároveň, že tedy jde o tzv. *konsubstanciaci*.⁵⁰ Situace kolem tezí anglického reformátora se začíná vyhrocovat až v roce 1403, kdy došlo z iniciativy slezského dominikána M. Jana Hübnera na univerzitním fóru k oficiálnímu odsouzení 45 článků Viklefova učení (24 z nich bylo odsouzeno již londýnskou synodou v roce 1382).⁵¹ Následně Stanislav ze Znojma vystupuje s traktátem *De corpore Cristi*, v němž se snaží dokázat jistou oprávněnost remanenční nauky či alespoň potřebu diskuse o ní. Po kritice ze strany oficiálních církevních autorit Stanislav sice svoje názory odvolal, remanenční učení však již v Praze zapustilo kořeny a i později se objevuje jako nezanedbatelný element českého viklefismu.⁵² Proto se zřejmě obrátil Mistr Ludolf Meistermann v prosinci 1407 k papežskému stolci se žalobou proti Stanislavovi, a to přesto, že Stanislav v té době remanenci, či lépe řečeno konsubstanciaci již neučil. Učil ji ovšem M. Jeroným Pražský, jenž také viklefismus propagoval na jiných evropských univerzitách; tím vyvolal mj. skandál na striktně nominalistické heidelber-

49 *Tamtéž*; odlišnou interpretaci přináší S. Sousedík: „Na druhé straně obsahovalo Viklefovo dílo tolik momentů českému myšlení té doby blízkých (augustinské zaměření, reformní patos, obrana realistického stanoviska proti terminismu), že nijak nepřekvapuje, že původní dojem ustoupil časem hodnocení příznivějšímu.“ (*Učení o eucharistii...*, s. 15) Sousedík zde viditelně usiluje o interpretaci vycházející ze starší české myšlenkové tradice, odkazující např. k Milíčovi. Obě vysvětlení se patrně nevylučují.

50 S. Sousedík: *Učení o eucharistii...*, s. 11–28.

51 Články byly odsouzeny většinou německých hlasů. Viklefa se zastávala česká strana, za níž jako hlavní mluvčí vystupoval Stanislav ze Znojma. Charakteristická je motivace jeho postoje v diskusi, jak ji vykládá Sousedík: „Stanislavovi (...) nešlo při tom zřejmě o to nauku oněch 45 článků obhajovat. Jeho spisy, v té době vzniklé, ukazují, že se od této nauky distancoval. Nechtěl však připustit, aby k hanbě české reformní skupiny byl úředně odsouzen theolog, v jehož díle mu znělo mnohé blízce a jehož věroučné odchytky považoval spíše za pouhý pomýlení...“ (*Učení o eucharistii...*, s. 17) Snaha „vyhnout se hanbě“ i jiné mimovědecké motivy se v pražském sporu o univerzálie objevují i později, což vedlo např. Emanuela Rádla k příkrému odsudku celé diskuse a ke konstatování, že šlo v jádru nikoli o vědu, nýbrž o politickou agitaci: „Z řečí realistů slyšíš: pryč s Němci Janem Hübnerem, Ludvíkem Meistermannem! A z druhé strany: pryč s Viklešem a s Husem! Tak se ovšem vědecké problémy neřeší – a neřešily ani ve středověku.“ (E. Rádl: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1993, s. 65) Kvůli spravedlnosti je však třeba dodat, že podobné příklady bychom našli i na jiných středověkých univerzitách. Jeden z nich uvádí Šmahel v souvislosti s vystoupením Jeronýma Pražského na pařížské Sorbonně: „Je příznačné, že již při Jeronýmově kontraversi na Sorbonně zvolili pařížští odpůrci viklefského realismu osvědčený prostředek, jehož bylo v následujících letech užíváno téměř universálně: místo scholastické argumentaci, jež nevedla k žádoucím výsledkům, dali přednost různým formám mocenského nátlaku.“ (Universalia realia..., s. 804)

52 S. Sousedík: *Učení o eucharistii...*, s. 16–28.

ské univerzitě. Papež na základě Meistermannovy žaloby nařídil vyšetřování a povolal Stanislava do Říma, aby se tam hájil. Na schůzi českého univerzitního národa 24. května 1408 bylo 45 sporných Viklefových článků odsouzeno, patrně pod dojmem intenzivních akcí Viklefových odpůrců a také pod dojmem ztráty dosavadní podpory ze strany krále a arcibiskupa, kteří podporovali myšlenku církevní reformy, avšak riziko konfliktu s pravověřím pro ně bylo nepřijatelné. Česká reformní skupina se nicméně dál snaží dokázat nezávadnost Viklefových *filozofických* názorů. Jak píše Šmahel: „*Ne náhodou proto v tomto období znovu ožívá zásadní diskuse o universalitách a je to podle našeho názoru také v tomto roce [tj. 1408 – P.J.], kdy se Stanislav ze Znojma vrací ke svým počátkům a píše traktát ‘Quia nonnulli modernorum’ jako svoji obranu pro proces, který ho očekával u kurie. Vyvrcholením těchto diskusí a polemik pak byl kvodlibet mistra Knína na počátku roku 1409, poslední velký disputační turnaj pražské university před odchodem cizích ‘národů’*“.⁵³ Je zajímavé, že spor o univerzálie byl také současníky chápán jako významná příčina rozkolu univerzity;⁵³ došlo k němu vydáním kutnohorského dekretu v roce 1409 a následnou secesí německých univerzitních národů.

Tehdy již reakce na pražský extrémní realismus nabývá stále dramatictější povahu. V srpnu 1410 začíná proces proti M. Jeronýmovi na vídeňské univerzitě, o dva roky později zakazuje teologická fakulta heidelberské univerzity „*ohavné a prokleté učení Viklefovo včetně jeho tezí o reálnosti universalit*“⁵⁴, podobně se děje v Erfurtu.⁵⁴ Též proces u papežské kurie se začíná vyvíjet pro pražské viklefisty nepříznivě. Přestože posudky znalců z několika univerzit vyzněly spíše v jejich prospěch, kardinál Odo de Colonna nakonec rozhodl opačně a přiklonil se k názoru arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hazmburka, jenž již dříve zakázal Viklefovy spisy a vyzval jejich majitele, aby je odevzdali. Roku 1412 ztrácí reformní skupina kolem Husa podporu krále Václava IV. v souvislosti s pražskými nepokoji proti prodeji odpustků; král sice změnil na čas stanovisko, ale poté, co toho Hus využil a vystoupil na univerzitě s obranou některých Viklefových článků, získaly věci rychlý spád. Proti Husovi vystupují mistři teologické fakulty Stanislav ze Znojma a Štěpán Pálec (původně orientovaný viklefisticky) a na intenzitě nabírá i Husův proces u papežského stolce; na Prahu je uvalen interdikt a začíná řetěz známých událostí, končících Husovým upálením v Kostnici 6. července 1415. Příznačné je, že během Husových slyšení v Kostnici se hovořilo o otázce univerzálií jen jednou. Více pozornosti filozofickým otázkám bylo věnováno při procesu s Jeronýmem Pražským. Událostmi na kostnickém koncilu dějiny české středověké filozofie předhusitského období de facto končí; hnutí, jemuž dala pražská recepce Viklefova extrémního realismu myšlenkový základ a určitý počáteční impuls, se stále více stává hnutím především náboženským a sociálním. O následujícím období tak můžeme s klidným svědomím spolu se Šmahelem konstatovat, že „*scholastické subtility týkající se universalit ustupují ze zorného pole husitského myšlení*“.⁵⁵

⁵³ F. Šmahel: *Universalialia realia...*, 808–809.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 809.

⁵⁵ *Tamtéž*, s. 811.

Období od nejstarších počátků přes založení pražské univerzity do vypuknutí husitských válek je nepochybně pozoruhodnou etapou dějin české filozofie. Po počátečním období, o němž dosud víme jen málo a které bychom asi mohli nazvat „přípravným“, se česká filozofie rychle rozvíjí a dosahuje pozoruhodné kvality, i když občas tradovaný názor o světové úrovni tehdejší pražské univerzity je snad poněkud nadsazený. Od 60. let 14. století však v Praze nepochybně působí řada vynikajících filozofů a teologů nejprve hlavně ze zahraničí (Totting, Soltau, Matouš z Krakova), později i domácích (Stanislav ze Znojma). Nejdramatičtějším úsekem tohoto období, neustále přitahujícím pozornost badatelů, je vystoupení pražské skupiny viklefovských extrémních realistů, za jejichž hlavu bývá tradičně označován M. Jan Hus. Při striktně filozofickém pohledu ovšem Hus poněkud ustupuje do pozadí – ostatně i on sám sebe zřejmě viděl více jako kazatele a společenského či církevního reformátora. Ve věcech filozofických Husa poněkud zastihují jiní mistři – z umírněné skupiny, jež se později dostává vůči viklefidům do opozice, uveďme Stanislava ze Znojma a Štěpána Pálče, z radikálů pak Jeronýma Pražského. Přesto je právě Hus tradován jako největší filozof a teolog českého středověku, a to i v odborné literatuře. Jako ilustraci můžeme uvést citovaný *Slovník českých filozofů*, kde heslo věnované Husovi svou délkou zdaleka převyšuje jiná hesla věnovaná tomuto období.⁵⁶ V jistém, i když možná ne zcela přísně filozofickém smyslu to ostatně odpovídá pravdě; vcelku se totiž přijímá, že tím nejvýznamnějším, co Hus vykonal, nebyla jeho činnost, ať již filozofická, teologická, homiletická, politická či sociálně reformátorská, nýbrž jeho smrt. V ní dal příklad věrnosti myšlence i za cenu fyzického konce a tento jeho čin byl nepochybně ne-li činem z oboru praktické filozofie, pak tedy zcela jistě morálním gestem, jež i po staletích má a musí mít před očima každý, kdo se v naší zemi rozhoduje pro tak riskantní činnost, jakou je studium humanitních věd – včetně filozofie.

3. Polská filozofie od nejstarších dob do konce druhé dekády 15. století

3.1 Stav výzkumu

Podobně jako v českém případě, i v Polsku začínají dějiny filozofie de facto teprve založením univerzity. Krakovská definitivně zahájila svoji činnost až kolem roku 1400, tedy o 52 let později než pražská. Ačkoli je tedy historie polské filozofie v období tvořícím předmět našeho zájmu kratší než je tomu u filozofie české, zdá se, jako by to polské historiky motivovalo k většímu vědeckému úsilí. Výsledky polské filozofické medievistiky zejména za posledních zhruba padesát let jsou totiž vskutku pozoruhodné.

Předchozí období je ovšem poměrně skromné; za zmínku zde stojí činnost Jana Fijałka, jenž koncem 19. a na začátku 20. století publikoval řadu prací,⁵⁷

⁵⁶ J. Gabriel (ed.): *Slovník ...*, s. 207–211.

⁵⁷ J. Fijałek: O początkach i znaczeniu Uniwersytetu Krakowskiego w XIV i XV w., in *Księga pamiątkowa uniwersytetu lwowskiego ku uczczeniu 500-letniej rocznicy fundacji*

z doby o něco pozdější pocházejí studie K. Michalského⁵⁸ a Mariana Heitzmana, autora studie věnované vlivu Viklefova traktátu *De universalibus* na pražskou a krakovskou univerzitu.⁵⁹ Poznámky k dějinám polské filozofie najdeme i v *Dějninách filozofie* Władysława Tatarkiewicze.⁶⁰ Imponující rozvoj výzkumu domácí středověké filozofie však nastává od šedesátých let. Tehdy se objevuje řada badatelských osobností, jež podstatným způsobem změnilы stav našeho poznání v uvedeném oboru. Na prvním místě je třeba zde jmenovat autora řady studií o filozofii na krakovské univerzitě Stefana Swieżawského,⁶¹ dalším předním badatelem je Mieczysław Markowski, autor rozsáhlé monografie o buridanismu ve středověkém Polsku i mnoha jiných textů.⁶² Hodná zaznamenání je editorská i jiná činnost Władysława Seńka, jenž se zabýval Matoušem z Krakova a problematikou krakovského albertismu.⁶³ Albertismem se zabýval také Zdzisław Kuksewicz.⁶⁴ Významnými badateli jsou rovněž Ryszard Palacz, mj. autor studie o Mistru Štěpánu Pálči a jeho vztazích k Polsku,⁶⁵ a Zofia Włodek.⁶⁶ Bohatá je literatura věnovaná vztahům k českému prostředí a působení českých osobností v Polsku: kromě již zmíněné studie Palaczovy a Seňkových textů věnovaných Matoušovi z Krakova existuje na toto téma např. několik studií o polských vazbách tzv. Husových předchůdců⁶⁷ či text Zofie Siemiątkowské o Janu Štětkovi;⁶⁸ Matoušovi z Krakova se kromě W. Seńka věnovali i jiní autoři.⁶⁹

Jagiellońskiej Uniwersytetu Krakowskiego, Lwów 1900; týž: *Mistrz Jakub z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, Kraków 1900.

- 58 Např. K. Michalski: Prądy filozoficzno – teologiczne na Uniwersytecie Jagiellońskim w pierwszej dobie jego istnienia, *Nasza Myśl Teologiczna* 2, 1935, s. 30–47; týž: Zachodnie prądy filozoficzne i stopniowy ich wpływ w środkowej i wschodniej Europie, *Przegląd Filozoficzny* 31, 1928, s. 15–21; týž: Jan Buridanus i jego wpływ na filozofie scholastyczną w Polsce, *Sprawozdania PAU* 21, 1916, č. 10, s. 25–34.
- 59 M. Heitzman: Jana Wyclifa traktat „De universalibus“ i jego wpływ na Uniwersytet Praski i Krakowski, *Archiwum Komisji do Badania Historii Filozofii w Polsce* 2, 1926, č. 2, s. 111–156.
- 60 W. Tatarkiewicz: *Historia filozofii*...
- 61 S. Swieżawski: La philosophie a l'université de Cracovie des origines au XVIe s., *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge* XXX, 1963, s. 71–109; týž: Filozofia w Uniwersytecie Krakowskim do XVI w., *Zesz. naukowe KUL* 7, 1964, 2, s. 19–51; týž: Zur Philosophie an der Krakauer Universität im Mittelalter, *Österreichische Osthefte* 6, 1964, s. 203–214.
- 62 M. Markowski: *Burydanizm w Polsce*...
- 63 W. Seńko: *Mateusza z Krakowa „De praxi romanae Curiae“*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1969; týž: *Mateusz z Krakowa O praktykach Kurii Rzymskiej*, 1970; týž: Charakterystyka albertyzmu na Uniwersytecie Jagiellońskim, in *Z dziejów filozofii na Uniwersytecie Krakowskim w XV w.*, Wrocław 1965, s. 182–205.
- 64 Z. Kuksewicz: Contribution au probleme de l'influence de l'albertinisme sur l'Université de Cracovie au XVe siècle, *Med. Phil. Pol.* 11, 1963, s. 49–68.
- 65 R. Palacz: Stefan Palecz, in *Materiały i studia Zakładu historii filozofii starożytnej i średniowiecznej* VIII, 1967, s. 92 n.
- 66 Např. Z. Włodek: Filozofia a teologia w ujęciu mistrzów krakowskich, in R. Palacz (ed.): *Filozofia polska XV wieku*, Warszawa 1972, s. 92.
- 67 B. Leszczyńska: Jan Milicz z Kromieryża i jego kontakty z ziemiami polskimi, *Sobótka* 15, 1960, s. 15–22; Stanisław Bylina: *Wpływy Konrada Waldhausena na ziemiach polskich w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, 1966; týž: Z problematyki kontaktów Macieja z Janova ze Śląskiem w drugiej połowie XIV wieku, *Sobótka* 1964, s. 328–334.
- 68 Z. Siemiątkowska: Jan Szczekna, in *Materiały i studia Zakładu historii filozofii starożytnej i średniowiecznej* V, 1965, s. 34–67.

Za těchto okolností jistě není překvapující, že existuje i několik syntetických prací o polské středověké filozofii. Již v roce 1959 vyšla kapitola o středověku v dějinách polské filozofie Wiktora Waśika,⁷⁰ v letech 1975–1988 pak byly vydány velké dějiny polské středověké filozofie⁷¹ v deseti svazcích (1. *Logika*, 2. *Metodologie věd*, 3. *Filozofie bytí*, 4. *Filozofie přírody v 1. polovině XV. stol.*, 5. *Filozofie člověka*, 6. *Teorie poznání*, 7. *Morální filozofie*, (8. díl nevyšel), 9. *Počátky humanismu*, 10. *Filozofie přírody na krakovské univerzitě ve 2. polovině XV. stol.* a 11. *Počátky společenských věd*). Kromě toho existuje na téma polské středověké filozofie i populární příručka z pera již zmíněného Ryszarda Palacze.⁷² Předmětem zájmu polské filozofické mediévistiky je z pochopitelných důvodů především pozdní scholastika XV. století, avšak i z tohoto stručného přehledu je patrné, že přiměřená pozornost je věnována rovněž století čtrnáctému, kdy sice ještě v Polsku neexistovala plnohodnotně fungující univerzita jako základní předpoklad systematického pěstování filozofických nauk, nicméně existuje již relativní dostatek pramenů informujících o studiích Poláků na jiných evropských univerzitách, mezi nimiž v tomto směru zaujímala nejdůležitější místo univerzita pražská.

3.2 Vývoj polské filozofie ve vytčeném období

Co se týče polské filozofie nejstarších dob, jsme v podobné situaci jako u filozofie české. Víme, že v raném středověku postupně vznikala síť biskupství, kapitul a klášterů a při nich první sbírky knih. Ty obsahovaly rovněž díla filozofická, jak o tom svědčí zachované katalogy krakovské katedrální knihovny z roku 1110 a z přelomu 12. a 13. století. Vznikaly první školy, jejichž počet vzrůstá od 13. století; v 1. polovině 14. století je jich již kolem 120.⁷³ Je však doloženo i studium řady Poláků na západních univerzitách, především v Paříži, Montpellieru, Boloni a Padově. Jména prvních polských intelektuálů známe z 13. století: jde o kronikáře Martina Poláka († 1278/1279), lékaře Mikuláše z Polska (autor děl *Antipocras* a *Experimenta de animalibus*) a magistra Franca de Polonia, autora pojednání *Tractatus de turquati*.⁷⁴

Nejvýznamnější osobností polské filozofie v tomto období však byl Vitelo († kolem 1314). Víme o něm, že pocházel ze Slezska, ze smíšeného polsko-německého manželství, byl knězem, 1253 studoval v Paříži. Pak se vrátil do Polska, ale roku 1262 znovu odjíždí na Západ, kde působí v letech 1262–1268 na univerzitě v Padově. Roku 1269 se ve Viterbu setkal s Vilémem z Moerbeke a z jeho popudu napsal dílo *De perspectiva*, jež pak náleželo k základní středověké literatuře z oboru optiky. O Vitelonovi víme, že zastával platónské a novo-

⁶⁹ Připomeňme alespoň již citovanou studii J. Krzyżaniakové Mateusz z Krakowa...

⁷⁰ W. Waśik: *Historia filozofii polskiej* 1, Warszawa 1959.

⁷¹ M. Markowski – Z. Włodek – Z. Kuksewicz – J. Korolec – J. Domański – J. Rebeta: *Dzieje filozofii średniowiecznej w Polsce I-XI*, Wrocław 1975–1988.

⁷² R. Palacz: *Filozofia polska wieków średnich*, Warszawa 1980.

⁷³ S. Wielgus: Średniowieczna filozofia w Polsce. Encyklopedyczne opracowanie z wyczerpującą bibliografią, in *Z badań nad średniowieczem*, Lublin 1995, s. 55–56.

⁷⁴ W. Waśik: *Historia filozofii...*, s. 25–26.

plátónské filozofické názory a kromě optiky se zabýval i filozofií člověka a démonologií (traktát *Epistola de causa primaria poenitentiae in hominibus et de natura daemonum*). Většina jeho děl je však dnes neznámá.⁷⁵

Další významná jména známe ze 14. století, kdy se již polský intelektuální život rozvíjí poměrně intenzivně. Tehdy působil etik Frowin z Nového Sącze, aristotelsky orientovaný filozof Teodorik z Opolí a řada dalších.⁷⁶ Zásadním přelomem v dějinách polské vědy je – analogicky významu pražské univerzity pro české země – ovšem založení krakovské univerzity králem Kazimírem III. v roce 1364. Univerzita byla založena jako neúplná, tedy bez teologické fakulty, pouze s fakultami artistickou, lékařskou a právníkou. První založení bohužel nepřineslo žádané výsledky – během prvních šesti let existence opustilo artistickou fakultu jen šest nových magistrů a po smrti svého fundátora v roce 1370 univerzita přerušila činnost. Většina studentů i mistrů pak přešla do Prahy, která se v následujících letech stala skutečným centrem polského intelektuálního života.⁷⁷ O obnově krakovské akademie se začíná v polských intelektuálních, církevních a dvorských kruzích diskutovat v devadesátých letech 14. století, zřejmě i pod dojmem snah řádu německých rytířů o založení konkurenční univerzity v Chelmu.⁷⁸ Definitivně bylo krakovské vysoké učení uvedeno v život zásluhou krále Vladislava Jagella a královny Hedviky roku 1400, tentokrát již jako úplná univerzita včetně teologické fakulty.⁷⁹

Polská filozofie se ovšem, jak bylo naznačeno, rychle rozvíjela již dříve, a to v Praze. Zde se v průběhu druhé poloviny 14. století setkáváme s celou řadou vědců polského původu, z nichž nejvýznamnější byl nepochybně Matouš z Krakova. V Praze je poprvé doložen v roce 1365, kdy získal titul bakaláře svobodných umění. Byl žákem Jindřicha Tottinga z Oyty a stejně jako jeho učitel byl nominalistou.⁸⁰ Titul mistra teologie získal roku 1381.⁸¹ V Praze působil i po odchodu Tottinga, Konráda ze Soltau a dalších předních pražských nominalistů, roku 1393 však odchází také on.⁸² Poslední léta života strávil jako biskup ve Wormsu. Zachovala se řada jeho komentářů k Bibli, kázání, promluv a dopisů, zvláštní význam má jeho traktát *De praxi Romanae Curiae*, jedna z nejpronikavějších kritik tehdejšího stavu církve, a traktát o morálce *Rationale operum divinatorum*. Tyto dva traktáty reprezentují dvě základní oblasti Matoušova zájmu – etiku a problém reformy církve. Matoušův význam pro další vývoj polské filozofie ovšem tkví i v jeho vpravdě zakladatelské roli – Matouš totiž silou své autority ovlivnil generaci polských vzdělanců, z níž se později rekrutovali první mistři obnovené krakovské univerzity, a významně tak spoluurčil její počáteční charak-

⁷⁵ Tamtéž, s. 26–27; S. Wielgus: *Średniowieczna filozofia...*, s. 56.

⁷⁶ S. Wielgus: *Średniowieczna filozofia...*, s. 56–57.

⁷⁷ R. Palacz: *Filozofia polska wieków średnich...*, s. 20–21.

⁷⁸ Srov. W. Seńko: *Mateusz z Krakowa O praktykach...*, s. XV.

⁷⁹ R. Palacz: *Filozofia polska wieków średnich...*, s. 25.

⁸⁰ J. Tříška: *Literární činnost...*, s. 117; srov. též J. Krzyżaniakowa: *Mateusz z Krakowa...*, s. 31; Krzyżaniakowa datuje Matoušův první pobyt v Praze již do r. 1355.

⁸¹ J. Tříška: *Literární činnost...*, s. 117, a W. Seńko: *Mateusz z Krakowa O praktykach ...*, s. XIV.

⁸² J. Tříška: *Literární činnost...*, s. 117; J. Krzyżaniakowa datuje Matoušův odchod do r. 1394.

ter.⁸³ Jde především o nominalistickou orientaci artistické fakulty: ta byla dána zaměřením polských mistrů a bakalářů, kteří kolem roku 1400 organizovali obnovené vysoké učení a o nichž víme, že se intenzivně zajímali o díla Viléma Ockhama, Jana Buridana a Marsilia d'Inghen. Na teologické fakultě sice byla situace jiná – působilo tam více orientací, mezi nimiž později získaly převahu různé varianty *via antiqua*⁸⁴ – z hlediska filozofického dění však zřejmě v Krakově hrála hlavní úlohu fakulta artistická.⁸⁵

Z významných polských filozofů, kteří vedle Matouše z Krakova v Praze působili, uvedme ještě alespoň Mikuláše Magniho z Javora, Matěje z Lehnice (žáci Konráda Soltau), Jana Isnera, Bartoloměje z Jasla, Františka z Břehu, Stanislava ze Skarbiměře a Pavla Włodkowice. Pražská *Natio Polonorum* ovšem nesdružovala jen Poláky, a už vůbec ne jen etnické Poláky; k jejím členům patřili Němci pocházející z polských měst (podle Tříšky byl etnickým Němcem i Matouš z Krakova), dále obyvatelé Slezska, rovněž často Němci, a například i Jan Marienwerder, pocházející ze státu Řádu německých rytířů.⁸⁶ Řadu osobností této skupiny pak nacházíme mezi těmi, kteří kolem roku 1400 obnovili krakovské vysoké učení a významně ovlivnili jeho počáteční orientaci. Šlo především o Bartoloměje z Jasla, Jana Isnera, Františka z Břehu, Pavla Włodkowice a Stanislava ze Skarbiměře, s nimiž na tomto úkolu spolupracoval i Čech Jan Štěkna.⁸⁷

Dominujícím filozofickým směrem v Krakově byl tehdy nominalismus, a to zejména buridanovského zaměření. Mieczysław Markowski to ve své monografii o krakovském buridanismu dokládá mj. existencí řady traktátů Jana Buridana, Marsilia d'Inghen či Alberta Saského, jakož i domácích polských kometářů k jejich dílům, které se zachovaly v polských knihovnách.⁸⁸ S významnou pozicí buridanismu souvisí i zájem krakovských filozofů o logiku a přírodní vědy. Na základě zachovaných rukopisů, zejména nejruznějších komentářů (mj. k Porfyriově *Eisagóge*, Aristotelovým *Kategoriím* a *Prvním analytikám*), Markowski postuluje, že dějiny polské logiky začínají ne dříve tradovaným rokem 1499, nýbrž alespoň o sto let dříve a že již toto první období bylo obdobím značné vědecké aktivity.⁸⁹ Pozoruhodný je i příklon tehdejšího krakovského vědeckého prostředí k přírodním vědám; intenzivnímu zájmu se těšila fyzika (buridanovská teorie pohybu s jejím pojmem „vtištěné“ síly) a zvláště výzkum pohybu nebeských těles. V období, jež je předmětem naší práce, šlo ovšem teprve o začátky; ve výuce se používala převážně díla osvědčených autorit (např. *Quaestiones super quattuor libros „De caelo et mundo“ Aristotelis* od Alberta Saského či Buridanův komentář k Aristotelovu *De generatione et corruptione*), první vlastní ko-

83 J. Krzyżaniakowa: *Mateusz z Krakowa...*, s. 13.

84 F. Šmahel: *Universalialia realia...*, s. 802.

85 Z. Włodek: *Filozofia a teologia w ujęciu...*, s. 92.

86 J. Tříška: *Literární činnost...*, s. 23 a 120–128.

87 Z. Siemiątkowska: *Jan Szczekna...*, s. 49.

88 Na samém počátku své činnosti byla ovšem krakovská univerzita v mnohém závislá na produkci jiných evropských univerzit, především pražské; srov. R. Palacz: *Z badań nad filozofią przyrody na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku*, in R. Palacz (ed.), *Filozofia polska XV wieku...*, s. 319–320.

89 M. Markowski: *Burydanizm w Polsce...*, s. 496.

mentáře krakovských mistrů se objevují až po roce 1415.⁹⁰ V pozdějších letech však tyto tendence přinesly skutečný rozkvět zejména astronomických výzkumů, jejichž korunou je dílo Mikuláše Koperníka. Za jeden z předpokladů jeho činnosti je přitom považována právě intelektuální aktivita krakovských filozofů.⁹¹

Dominantní postavení nominalismu ockhamovské či buridanovské školy mělo za následek marginalizaci jiných filozofických směrů. Ty se v Krakově objevují jen sporadicky a většinou až v následujícím období. V roce 1426 dochází k ojedinelému pokusu filozofa Jana Orienta o vystoupení s umírněně realistickou koncepcí v duchu Tomáše Akvinského, na niž pak teprve v poslední čtvrtině 15. století navázal jiný polský filozof Jan z Hlohova.⁹² Podobně je tomu u scotismu, k němuž se hlásí Mikuláš z Biestrykowa ve druhé polovině 15. století.⁹³ Se stejným osudem se pak v Krakově setkal i Vikleřův extrémní realismus. O jeho recepci máme doklad již z r. 1406, kdy jej krakovský autor *Quaestiones super „Isagogen“ Porphyrii* odmítl s tím, že Vikleřovo pojetí je ještě chybnější než Platónovo. V polemikách s Vikleřem a vikleřismem pak pokračovali krakovští nominalisté až do třetí čtvrtiny 15. století. Jednoho zástupce polského vikleřismu nicméně přece jen známe – byl jím filozof Andrzej Gałka z Dobczyna.⁹⁴

Polská filozofie raného a vrcholného středověku skýtá poměrně přehledný obraz – po úvodním období, jemuž těžko můžeme přisoudit nějakou konkrétnější charakteristiku, nastává se založením univerzity v Krakově – a to již se založením prvním – období rozvoje polské filozofie a vzdělanosti. Zaměření většiny tehdejších polských filozofů přitom bylo v této době nominalistické, zejména v duchu Viléma Ockhama a Jana Buridana. V návaznosti na učení těchto osobností i na jiné dobové tendence se tak v polské filozofii druhé poloviny 14. a počátku 15. století jeví jako typický odklon od spekulativní teologie a naopak sklon k pěstování filozofie přírody a logiky. Největším polským filozofem tohoto období je nepochybně Matouš z Krakova, jehož díla byla tehdy i později v Evropě hojně opisována a jenž významně ovlivnil i pokolení svých nástupců.

4. Shrnutí: česká a polská filozofie v nejstarším období – srovnání, vzájemné vztahy

Než se v této závěrečné části našeho textu pokusíme o srovnání vývoje české a polské filozofie, vraťme se na jeho počátek. Obě sledované země jsou tam ve vztahu k Evropě charakterizovány jako oblast integrovaná, nicméně periferní. Zdá se, že stav filozofie v českých zemích a v Polsku oněch let tuto tezi potvrzuje. V obou zemích se během čtrnáctého století objevují známky „dohánění“ západní Evropy, snahy o vyrovnání jejího civilizačního náskoku – v našem případě

⁹⁰ R. Palacz: *Z badań nad filozofią przyrody...*, s. 324–325.

⁹¹ *Tamtéž*, s. 327, kde i další literatura.

⁹² M. Markowski: *Metodologia nauk, logika i teoria poznania na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku*, in R. Palacz (ed.): *Filozofia polska XV wieku...*, s. 307–309.

⁹³ *Tamtéž*, s. 306.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 303n.

jde především o zakládání univerzit. Odstup mezi západní a střední Evropou však nemízi okamžitě: univerzity sice fungují, hovoříme o jejich vysoké úrovni, nicméně myšlenkové proudy, o nichž mistři a bakaláři diskutují na disputacích a kvodlibetech, vznikly na Západě – ve Francii, Itálii, Anglii – a i mistři sami (zejména v případě Prahy) často přišli z rozvinutějších částí Evropy. Tím ovšem podobnost končí. V okamžiku, kdy pražská univerzita vytváří svou první plnohodnotnou domácí vzděláneckou generaci, může se chlubit vynikajícími osobnostmi na místech mistrů a získává nezanedbatelnou proslulost, upadá zároveň do nacionálních sporů, v jejichž důsledku nejprve oslabuje svůj potenciál a nakonec se stává intelektuálním původcem revolty, na niž sice Češi dodnes vzpomínají s jistou hrdostí, která však zároveň vede k oslabení a ztrátě mezinárodního významu nejen univerzity, ale i království. Naproti tomu krakovská univerzita se po problematickém počátku vyvíjí – na základech převzatých hlavně z Prahy – bez větších otřesů a stává se jedním z pilířů období, jehož počátky spadají víceméně do stejného období jako počátky krakovské univerzity. To období bude jednou nazváno „zlatým věkem Polska“ a bude spojováno mj. i s vynikajícími osobnostmi, které své univerzitní vzdělání nabyly v Krakově.

Podívejme se však na vztahy mezi oběma univerzitami – a tím de facto i mezi oběma filozofiemi – podrobněji. Je zřejmé, že ačkoliv období před jejich založením jsou v obou zemích vcelku srovnatelná, ve čtrnáctém století získává pražská univerzita jistý náskok, díky němuž začíná naše země vůči Polsku hrát úlohu zdroje, z něž polská inteligence čerpá impulsy k vlastnímu vývoji. Na pražskou univerzitu od momentu jejího založení houfně směřují Poláci za vzděláním. Zdá se, že tento jev ještě nabral na intenzitě po roce 1370, kdy první kazimírovská krakovská univerzita přestala existovat a pro její osazenstvo byla Praha místem, kam se bylo lze poměrně bezbolestně přemístit a pokračovat v činnosti. Příliv Poláků do Prahy pak vrcholí poměrně nedlouho před obnovením vlastní univerzity, v období po roce 1390.⁹⁵ V Praze tak vznikla silná polská komunita, z níž se postupně formoval i zárodek budoucího profesorského sboru vlastní univerzity krakovské. Pro polské mistry, bakaláře a koneckonců i studenty ovšem Praha není pouze centrem, kde se mohou vzájemně stýkat a postupně vytvářet akceschopnou skupinu, jejíž potenciál bude využit po jagellonské fundaci v roce 1400. Praha je především místem jejich myšlenkové formace, příležitostí studovat pod vedením velkých jmen tehdejší scholastiky, jakými byl Jindřich Totting z Oyty či Konrád ze Soltau. Polská literatura shodně hodnotí vliv pražské nominalistické školy jako rozhodující impuls pro filozofickou orientaci univerzitního prostředí krakovského. Z Prahy do Krakova tedy po roce 1400 proudí především dobře připravení učenci. Kromě již zmíněných se na obnovení krakovské univerzity podílel i sám Matouš z Krakova, jehož nejlepší filozofická a didaktická léta jsou spojena s Prahou. V 90. letech dvakrát Krakov navštívil a je možné, že již během prvního pobytu v roce 1391 jednal na uvedené téma. Zcela jisté je to pak v roce 1397, kdy již bylo dohodnuto i mistrovo krakovské angažmá; otevření ústavu se však v důsledku sporu mezi králem a krakovským biskupem prota-

⁹⁵ J. Krzyżaniakowa: *Mateusz z Krakowa...*, s. 48, pozn. 127.

hovalo a Matouš se v této situaci rozhodl k návratu do Heidelbergu. Považuje se však za jisté, že během procesu obnovy univerzitního nadání působil v roli jakéhosi poradce a zřejmě i konal přednášky.⁹⁶ Učenci ovšem z Prahy nepřicházeli s holýma rukama: spolu s nimi proudily do Krakova i knihy, které s sebou přinášeli. Jak jsem již naznačil, literatura pražské provenience měla v prvních letech po roce 1400 pro krakovskou akademii rozhodující význam. Pražský vliv měl nicméně své hranice – viklefismus do Polska již prakticky nepronikl. Rozhodla o tom nepochybně především nominalistická orientace polských mistrů a bakalářů – do jaké míry byla dílem Matouše z Krakova a proč se v polském prostředí neprojevil vlivy, jež rozhodly o přijetí Viklefových myšlenek v prostředí českém, mělo by být předmětem budoucího výzkumu. Je však zřejmé, že zcela imunní vůči viklefským naukám Poláci nebyli. Poté, co Stanislav ze Znojma na podzim 1403 napsal svůj malý traktát *De corpore Cristi*, projevil polští mistři a studenti o konsubstanciační nauku v něm obsaženou takový zájem, že to vzbudilo znepokojení polského episkopátu, jenž následně do Čech vyslal krakovského profesora českého původu (a snad i někdejšího kazatele v Betlémské kapli), cisterciáka M. Jana Štěknu, aby zjednal nápravu.⁹⁷

Štěknova osobnost je pro nás zajímavá i z jiného hlediska. O Polácích, kteří přicházeli do Čech, jsme již hovořili několikrát; Čechů přicházejících do Polska bylo z pochopitelných důvodů méně, byli však a právě Štěkna je jejich předním představitelem. Studoval v Praze, účastnil se založení Betlémské kaple, kde patrně i kázal, do Polska přišel z neznámých důvodů někdy po roce 1395; r. 1397 již vystupuje jako osoba blízká krakovskému dvoru a podílí se na fundaci pražské koleje, kterou chtěla královna Hedvika založit pro litevské studenty.⁹⁸ V roce 1400/1401 spoluredigoval statuta krakovské univerzity, účastnil se rovněž organizace krakovské teologické fakulty, na níž byl jedním z prvních profesorů. Krakovské univerzitě odkázal své knihy, z nichž 24 cenných rukopisů se v krakovské Jagellonské knihovně dochovalo dodnes. Jeho filozofické a teologické názory i životní postoje a osudy vedly k tomu, že jej jedni badatelé označovali za předchůdce Husova, zatímco jiní za původce protihusitské orientace polských mistrů.⁹⁹ Byl patrně realistou tomistického zaměření, na což lze usuzovat z knih, které vlastnil, mj. *Summa contra gentiles* a komentář k první knize Lombardových *Sentencií* od sv. Tomáše Akvinského, zejména však *De causa Dei contra Pelagianos ad suos Mertonenses*, protiockhamovskou polemiku Viklefova oxfordského předchůdce Tomáše Bradwardina.¹⁰⁰

Jiným českým filozofem, jenž navázal kontakt s Polskem, byl Štěpán Pálež. Známý pražský mistr, původně zastánce Viklefa a později jeho velký odpůrce, se v letech 1414–1417 účastnil jednání kostnického koncilu. Po jeho ukončení se již do Čech, kde byl považován za spoluvinníka Husovy smrti, nevrátil. Azyl našel právě v Krakově, kde po jistou dobu přednášel, uvádí se, že byl mj. učitelem

⁹⁶ W. Seńko: *Mateusz z Krakowa O praktykach...*, s. XVIIIn.

⁹⁷ S. Sousedík: *Učení o eucharistii...*, s. 18–19.

⁹⁸ Z. Siemiątkowska: Jan Sczekna..., s. 40n.

⁹⁹ *Tamtéž*, s. 61.

¹⁰⁰ *Tamtéž*, s. 63.

významného polského pozdně středověkého filozofa Jakuba z Paradyže. Věnoval se však především protihusitské činnosti a hledáme-li příčiny slabé recepcce viklefismu v Polsku, pak jednou z nich může být i Pálčova aktivita.¹⁰¹

Co říci závěrem? V české a polské filozofii v období do husitských válek existovaly významné shody i důležité rozdíly. Ačkoliv polskou filozofii oné doby tvořili do značné míry absolventi Karlova učení, převažující trendy v obou zemích se brzy začínají rozcházet. Polská filozofie se drží nominalistické orientace, již čerpá především od pražských nominalistických mistrů německé národnosti (Totting z Oyty) a z učení svého významného představitele Matouše z Krakova. Polští filozofové se zajímají o díla Viléma Ockhama, Jana Buridana, Marsilia d'Inghen či Alberta Saského a v duchu buridanismu, směru na krakovské univerzitě dominantního, inklinují k logice a pěstování přírodních věd. U české filozofie jde vývoj jiným směrem. Ačkoli příčiny tohoto jevu nejsou zcela jasné, víme, že zhruba v polovině devadesátých let 14. stol. se uvnitř českého univerzitního národa mění přístup k radikálnímu realismu Johna Viklefa, jehož myšlenky pronikají z Oxfordu do Prahy od konce 70. let. Nositeli této změny jsou především mladí mistři české národnosti (Jan Hus, Štěpán Pálec, Jeroným Pražský). Dalším fenoménem, který je zatím málo prozkoumán a který měl na další vývoj vliv, byl fakt, že univerzitní obec se názorově rozdělila podle národnostního klíče – Češi zastávali realistické stanovisko, Němci nominalistické. Věc je složitější a dá se hodnotit z různých hledisek (není bez významu, že významné postavení mezi „českými“ radikály patřilo Němci Mikuláši z Drážďan), nicméně je jisté zvláštní, že mezi významnějšími českými filozofy nebyl ani jeden nominalista – čeští odpůrci husitství se rekrutovali z prostředí umírněného realismu různého zaměření (Stanislav ze Znojma, Štěpán Pálec, Jan Štěkna). Rovněž tento jev je v Krakově, kde spolu pracovali Poláci i Němci (většinou ovšem polští či alespoň slezští) neznámý.

Zajímavé nicméně je, že při všech odlišnostech existovaly i podobnosti. Takovou je například myšlenka církevní reformy, jež od druhé poloviny 14. století a zejména od vypuknutí papežského schizmatu v r. 1378 zaměstnávala intelektuály v celé Evropě. Právě reformní myšlenky se v českém prostředí často spojovaly s realistickou myšlenkovou tradicí (počínaje Janem Miličem z Kroměříže až po Husa) a tak bývají i tradičně vnímány, je však pravda, že jedním z nejostřejších kritiků papežství byl ve své době Matouš z Krakova, nominalista a duchovní patron pozdějšího polského nominalismu. Celkově se však zdá, že rozdíly mezi oběma filozofiemi, českou a polskou, převažují a směrem ke konci našeho období stále rostou. Z téhož podhoubí (jímž byla nominalistická filozofie pěstovaná v Praze až do 90. let) tedy na české a polské půdě vyrůstá něco zcela odlišného. Zatímco polská filozofie dále rozvíjí impulsy, jež převzala právě z Prahy, česká filozofie radikálně mění směřování a míří ke konfliktu – zprvu filozofickému a věroučnému, potom i válečnému – s celou Evropou.

¹⁰¹ R. Palacz: Stefan Palecz..., s. 97n.

PHILOSOPHY IN THE CZECH LANDS AND IN POLAND BEFORE HUSSITE WARS

Czech lands and Poland belong to that part of the Central Europe which began to join in christian West in 9th-10th centuries. In philosophy the integration was rather slow: a noticeable acceleration in both countries can be first observed in the 13th century. Time of conclusive progress comes at 14th century, when the universities in Prague (1348) and Cracovia (1364) were founded. That is why the Czech lands, as well as Poland, receive the western medieval philosophy at the moment, when its basic forms are already defined, after the appearance of the most important scholastic philosophers. Nevertheless, the evolution of Czech and Polish medieval philosophy is interesting and the comparing of both ones can help to understand cultural relations in medieval Central Europe. At the Prague university an important centre of nominalistic philosophy was soon established, represented e.g. by Heinrich Totting von Oyta, Konrad Soltau, Heinrich Bitterfeldt. In a short time after its foundation, Cracovian university fell into a crisis and, in fact, it did not exist for a long time; it was re-established in 1400. That is why many Polish scholars left Cracovia for Prague, which became in later 14th century an outstanding centre of Polish intellectual life. In about 1400 these scholars came back to Poland to help to restore the university of Cracovia introducing, at once, into Poland the influence of Prague nominalistic doctrine. However the situation in Prague changed about the year 1400. Many nominalists left Prague and extreme realism, following John Wyclif's doctrine, started to dominate the university. The expansion of this doctrine, national aspects of philosophical disputes in Prague (the Czechs were mostly extreme or moderate realists, the Germans were mostly nominalists) and the struggle of extreme realists (above all John Hus) for radical church reform led to a great dogmatic and political conflict and, finally, to outbreak of Hussite wars. It is remarkable, that despite all Prague influence on Polish philosophy, the Cracovia university never accepted extreme realism. For the whole of 15th century it stuck to nominalism.